

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ РОБІТ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

Власенко Руслана¹, Петров Дмитро²,

¹ кандидат біологічних наук, доцент,

² здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ОПП Середня освіта (Географія),

Житомирський державний університет імені Івана Франка,

¹ vlasenko_r76@ukr.net ² dimapetrovmcdj@gmail.com

Визначено сутність та зміст проведення практичних робіт у шкільному курсі географії, з метою розробки ефективних стратегій управління цими ресурсами та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Визначено основну мету, яка покликана з'ясувати специфіку методики проведення практичних робіт у шкільному курсі географії, розробка та апробація нових практичних робіт з метою покращення ефективності навчання та засвоєння географічних знань здобувачами загальної середньої освіти, апробація розроблених практичних робіт з метою оцінки їх ефективності залучення вчителів та здобувачів. Розглянуті ключові аспекти, що сприятимуть покращенню якості навчання та засвоєння географічних знань учнями та допоможе стимулювати активну пізнавальну діяльність учнів, підвищити їх інтерес до вивчення географії.

Ключові слова: практичні роботи, активне навчання, географія, навчання географії, методологія дослідження, практичні навички, ключові навички.

The essence and content of practical work in the school course of geography is determined, with the aim of developing effective strategies for managing these resources and preserving the environment for future generations. The main goal is determined, which is designed to find out the specifics of the methodology for conducting practical work in a school geography course, the development and testing of new practical work in order to improve the effectiveness of learning and assimilation of geographical knowledge by students of general secondary education, the testing of developed practical work in order to evaluate their effectiveness in attracting teachers and acquirers. The key aspects that will contribute to the improvement of the quality of education and assimilation of geographical knowledge by students and will help to stimulate the active cognitive activity of students and increase their interest in studying geography are considered.

Keywords: practical work, active learning, geography, teaching geography, research methodology, practical skills, key skills.

Постановка проблеми. Сучасна освіта вимагає конкретного зміщення акценту з традиційного засвоєння знань на їх застосування у реальних ситуаціях. У цьому контексті використання практичних робіт у навчальному процесі набуває все більшої популярності. Практичні роботи дозволяють учням активно застосовувати отримані знання, розвивати навички аналізу та вирішення проблем, а також набувати практичний досвід. Практичні роботи дозволяють здобувачам загальної середньої освіти наочно пізнавати світ навколо нас. Роботи на місцевості, географічні екскурсії, вивчення карт та географічних інформаційних систем надають можливість практично застосовувати теоретичні знання. Це сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та формуванню критичного мислення.

Також важливим є вплив практичних робіт на розвиток навичок учнів. Вивчення географії сприяє розвитку базових навичок, таких як аналітичне мислення, вирішення проблем, обробка даних та використання географічних інструментів. Отже, з'ясування специфіки методики проведення практичних робіт у шкільному курсі географії, розробка та апробація нових практичних робіт з метою покращення ефективності навчання та засвоєння географічних знань учнями є важливою складовою вивчення географії і потребує уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблематика теоретично-методологічних засад проведення практичних робіт у шкільному курсі географії цікавила таких науковців, як Т. Назаренко, О. Топузова, Л. Вішнікіну, В. Грома, Т. Крищенко, В. Яковлеву та інших (Грома, 2017; Назаренко, 2016, 2023; Топузов, 2014; Слюта 2021).

Як зазначає В. Яковлева (Яковлева, 2016, 2023), практична робота з географії є ключовим способом досягнення як предметних, так і цільових результатів навчання. Крім того, природа географії як навчального предмета означає, що практична діяльність має важливе значення на уроках і є невід'ємною частиною навчально-пізнавального процесу на кожному етапі, будь то вивчення нового матеріалу, повторення, закріплення знань, узагальнення чи перевірка знань.

На думку Т. Назаренко (Назаренко 2016, 2023), практичні роботи з географії спрямовані на узагальнення знань учнів, набуття навичок та розвиток їхніх компетенцій. Практична підготовка передбачена навчальною програмою і реалізується різними способами, щоб забезпечити актуальність предмета, його науковий характер і творчий підхід до навчання.

Згідно із Концепцією географічної освіти в основній школі, сьогодні процес викладання географії стабілізований і урізноманітнений концепціями, державними освітніми стандартами, навчальними програмами та навчально-методичними матеріалами (підручниками, навчальними атласами і контурними картами, електронними матеріалами). Згідно із науковими поглядами Л. Вішнікіної, О. Топузова і Т. Назаренко (Топузов, 2014),

Н. Романової (Романова, 2023) основною метою навчання географії в основній школі є формування географічної картини світу через пізнавальну діяльність.

Формулювання цілей. Метою даного дослідження є з'ясування теоретичних засад та методичних аспектів впровадження практичних робіт у шкільному курсі географії, з'ясування впливу практичних робіт на розвиток навичок та пізнавальної активності здобувачів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практичні роботи є важливим підсумком навчання. Вони закріплюють теоретичні знання і є основою для оцінювання виконаної роботи. Метою практичних занять є закріплення та збереження набутих географічних знань, а також надання можливості студентам використовувати набуті навички в майбутньому. Окрім практичної підготовки, проводиться також науково-дослідна робота (творче дослідження). Метою наукових географічних досліджень є пояснення наукових явищ і процесів у природі та суспільстві. Це пояснення наукових явищ і процесів у природі та суспільстві. Однак від учнів не очікується, що вони будуть формулювати або перевіряти фундаментальні теорії. Здобувачі освіти демонструють навички та компетенції, пов'язані з основними аспектами процесу наукового дослідження, такими як визначення проблеми або гіпотези, планування дослідження, представлення даних, аналіз, інтерпретація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та формулювання висновків. Організація такого дослідження здійснюється в групах або індивідуально, залежно від побажань учнів. Слід заохочувати учнів представляти свої дослідження за допомогою простих діаграм і таблиць, розрахунків, міні-проектів та експериментів (Цифрова компетентність вчителя нової української школи - 2019). Варто зазначити, що вивчення географії на цьому етапі неможливе без розвитку практичних навичок, які формуються на практичних заняттях. Саме практичні заняття дають учням можливість активно навчатися, проводити дослідницько-пошукову діяльність, творчо осмислювати процеси та явища, що відбуваються в земній корі, доводити існування закономірних зв'язків у природі.

Зауважимо, що практична робота – це різновид навчальної діяльності, під час якої учні використовують вивчений теоретичний матеріал для виконання конкретного завдання за зразком, представленим учителем, або за інструкцією чи алгоритмом з метою отримання чітко визначеного результату.

На сучасному етапі вивчення географії розуміємо, що практична робота дає можливість поєднати на уроках теоретичну і прикладну діяльність з метою успішного формування у здобувачів освіти географічної картини світу (табл. 1).

**Кількісний розподіл вивчення географії у закладах загальної середньої освіти із
проведенням практичних робіт**

Клас	Назва курсу	К-сть практичних робіт	Зміст роботи
6	Загальна географія	14	Спостереження за сезонними змінами погоди, водного режиму, флори і фауни; систематичне використання карт та інших географічних джерел інформації.
7	Географія материків і океанів	12	Розвиток уміння працювати з атласами, контурними картами та підручниками різного змісту є одним з найважливіших показників якості освіти учнів у цьому курсі географії.
8	Фізична географія України	12	Розкриття органічних зв'язків та взаємовпливів між природою та суспільством у власній країні, що значно покращує формування навчально-пізнавальних здібностей, ціннісно-змістових орієнтацій, соціальних та трудових навичок.
9	Економічна і соціальна географія України	10	Використання економічні карти та статистичних дані, завдання, підручники. Курс спрямований на розвиток соціальних, функціональних, знаннєвих та ціннісних компетентностей.
10	Соціально-економічна географія світу	4	Поглиблене вивчення країн, які відповідають зовнішньополітичним пріоритетам України, з урахуванням сучасної політичної та економічної ситуації у світі. Стимулювання до самостійної пізнавальної діяльності здобувачів освіти та заохочування їх до використання схем - регіональних та об'єктних характеристик, матеріалів зі ЗМІ, науково-популярної літератури тощо.

Джерело: Слюта А.М. (2021) Методика навчання географії. Навчально-методичний посібник для студентів ЗВО спеціальності 014 Середня освіта (Географія). Чернігів: Десна Поліграф, 248 с.

Психолого-педагогічні аспекти проведення практичних робіт в закладах освіти включають дослідження, пов'язані з психологією та педагогікою учнів і студентів, а також процесами навчання та розвитку. Включення психолого-педагогічних підходів до планування та реалізації практичної підготовки може призвести до більш успішної та ефективної освітньої діяльності. Отже, підсумовуючи вищезазначену інформацію, психолого-педагогічні аспекти проведення практичних робіт є наступними:

1. Врахування вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти (здібностей до навчання, інтересів та швидкості навчання) є важливим фактором для успішного виконання практичних робіт.

2. Створення доброзичливого освітнього середовища: важливо створити атмосферу, сприятливу для навчання та досліджень, де учні можуть брати активну участь у всіх етапах виконання практичної роботи.

3. Забезпечення практичної спрямованості: практична робота повинна сприяти розвитку конкретних навичок, компетенцій та компетентностей учнів.

4. Дотримання послідовності та систематичності: планування практичної роботи має відповідати послідовності та логіці матеріалу, що вивчається, і передбачати систематичне навчання

5. Використання активних методів навчання: інтерактивні методи, робота в групах, діалог, демонстрації, практичні вправи тощо

6. Самооцінка та рефлексія: важливо дати учням можливість оцінити свої досягнення та зробити висновки про свій прогрес наприкінці практики.

7. Доцільне врахування індивідуальної навчальної мотивації кожного учня сприятиме їх активній участі та підвищенню інтересу до предмета.

8. Використання інноваційних технологій у освітній процес допомагає зробити практичні заняття більш цікавими та ефективними.

9. Врахування психолого-педагогічних аспектів при плануванні та проведенні практичних занять сприяє підвищенню якості освітнього процесу та стимулює позитивний інтелектуальний розвиток учнів.

Під час проведення дослідження ми зосередилися на впливі експериментальної діяльності на мотивацію учнів. Варто зазначити, що виконання практичних робіт заохочує учнів до активного вивчення географії, оскільки надає можливість досліджувати реальні проблеми, спостерігати географічні явища і вирішувати практичні завдання.

Дослідження показали, що учні, які мають можливість брати участь у виконанні практичних робіт з конкретними завданнями, більш зацікавлені та вмотивовані до вивчення географії. На основі анкетування 50 учнів щодо впливу практичних робіт на вивчення географії були отримані такі результати: 70% опитаних відповіли, що практичні роботи значно поліпшують їх розуміння географічних понять і процесу навчання в цілому. 20% учнів відзначили, що практичні роботи трохи поліпшують їх здатність засвоювати географічну інформацію. 5% респондентів стверджують, що вплив практичних робіт на їх навчання є мінімальним, 5% опитаних висловили думку, що практичні роботи не мають жодного впливу на їх розуміння географії (рис. 1).

Рис. 1. Результати опитування здобувачів освіти щодо впливу практичних робіт на якість засвоєння географічних знань (Відсоткове співвідношення відповідей респондентів)

Джерело: результати власних наукових досліджень авторів

Загалом, більшість учнів (85%) визнали позитивний вплив практичних робіт на їх навчання географії. Ці результати свідчать про важливість використання практичних завдань у освітньому процесі для засвоєння географічних знань і покращення академічних досягнень учнів.

В контексті проведення дослідження нами встановлено, що існує ряд проблем та недоліків, які заважають ефективному проведенню практичних робіт із географії. В першу чергу хочемо зазначити, що ці недоліки можуть варіюватися у залежності від рівня навчальних досягнень учнів, методики викладання та конкретних завдань, які поставлені перед усіма учасниками освітнього процесу.

У деяких ситуаціях, особливо в школах, доступ до необхідних карт, атласів, Інтернету та інших географічних ресурсів може бути обмеженим. Це може обмежити можливості учнів досліджувати та аналізувати географічні явища.

Якщо завдання недостатньо зрозуміле або занадто складне, учням може бути важко виконати практичну роботу. Це може призвести до втрати мотивації та інтересу до предмета. Учні можуть не мати досвіду використання карт або інших інструментів для географічного аналізу, що в свою чергу, може призвести до непорозумінь і помилок при виконанні завдань.

Якщо проведення практичних робіт з географії обмежується паперовими завданнями, вона може не бути цікавою та інтерактивною для учнів. Як наслідок, вони можуть втратити інтерес до предмета. Географія - об'ємний предмет з великою кількістю фактів і понять. Учні можуть загубитися у великій кількості інформації та ресурсів. Невміння застосовувати

географічні знання в реальних життєвих ситуаціях може знизити мотивацію та зацікавленість учнів. Індивідуальні потреби та інтереси учнів різняться, і стандартизовані заходи можуть не враховувати це розмаїття.

Для вирішення цих проблем важливо використовувати різноманітні методи викладання, надавати доступ до відповідних ресурсів, застосовувати інтерактивні та практичні методи навчання, а також надавати учням можливість застосовувати свої географічні знання в реальних життєвих ситуаціях.

Практична діяльність на уроках географії включає польові дослідження, аналіз карт і географічних даних, моделювання географічних процесів і використання географічних інформаційних систем.

Методика проведення практичних робіт з географії включає декілька етапів. Перед виконанням практичної роботи проведення відповідного інструктажу, пояснення мети роботи, завдань, знайомство з обладнанням, необхідність поділу класу на варіанти або групи, зміст кожного завдання, що підлягає аналізу, та систему фіксації результатів виконання вправи (Наприклад, намалювати приклади на дошці або запропонувати символи та скорочення, якщо це необхідно).

Якщо в учнів немає чистого зошита або роздруківки, придатної для практичної роботи, вчитель повинен заздалегідь намалювати приклад, записати його на дошці і зафіксувати результати роботи або підготувати електронну версію для показу на комп'ютері. За потреби вчитель має обговорити з учнями індивідуально або в групах, регулярно підходити до всіх та постійно контролювати результати їхньої роботи, також допомагати спрямовувати дослідницьку роботу учнів у правильне русло, якщо вона є складною і викликає труднощі.

У випадках, коли учні виконують практичну роботу перед класом, можливо створювати заохочення учнів додатковими балами за те, що вони першими розв'язали завдання і презентували результати своєї практичної роботи. Якщо планується перевірка та оцінювання результатів практичної роботи всього класу, вчитель повинен зібрати записи (контурні карти та робочі аркуші) після закінчення часу, відведеного на виконання практичної роботи. Для практичних занять, для яких не планується обов'язкове попереднє оцінювання, результати перевіряються безпосередньо на занятті шляхом індивідуального або групового опитування. Для практичних занять у польових умовах необхідне додаткове обговорення з учнями (у школі або в дорозі правил поведінки).

Варто зазначити, що практична робота - це творча співпраця між вчителем і учнем, яка відкриває широкі можливості для особистісного розвитку як вчителя, так і учня. Чим вищий рівень співпраці, тим вищий рівень практичного навчання. Визнання ключової ролі прикладної навчальної діяльності в освітньому процесі дозволить учням здобувати знання і

готуватися до більш ефективного та результативного функціонування в сучасних сферах життя.

Отже, практичне навчання допомагає учням краще засвоювати географічні знання, розвивати свої вміння і навички та підвищувати мотивацію до навчання. Польові дослідження, аналіз карт і географічних даних, моделювання географічних процесів і використання ГІС є ефективними способами практичного вивчення географії.

З впровадженням нових технологій та методик навчання, практичні роботи можуть набути ще більшої актуальності. Використання географічних інформаційних систем, віртуальних подорожей та інших інновацій допоможе розширити можливості навчання через практичний досвід.

Незважаючи на значний прогрес, досягнутий у дослідженні прикладних досліджень з географії, є кілька сфер, які потребують подальшого вивчення. По-перше, слід дослідити ефективність використання нових технологій, таких як віртуальна реальність і доповнена реальність, у прикладних програмах з географії. Ці технології можуть надати учням додаткові можливості для інтерактивного та захоплюючого навчання географії. Варто також дослідити потенціал зв'язку географічної діяльності з реальними географічними проблемами та викликами. Залучення учнів до розв'язання реальних географічних проблем може зробити прикладне навчання більш захоплюючим і цікавим для учнів. Варто також вивчити можливість інтеграції практичного навчання.

Для вчителів географії доцільним буде вивчення можливості інтеграції практичного навчання з іншими предметами, такими як біологія, екологія, історія та економіка. Міждисциплінарні практики можуть допомогти учням зрозуміти зв'язки між різними науками та розвинути інтегроване мислення. Розуміємо, що практичні роботи на уроках географії мають великий потенціал для покращення навчання та розвитку пізнавального інтересу у здобувачів загальної середньої освіти, сприяє кращому засвоєнню географічних знань, розвиває навички та компетенції і підвищує мотивацію учнів до вивчення географії.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. В процесі дослідження здійснено аналіз особливостей підготовки та проведення практичних робіт в шкільному курсі географії, з метою визначення їхньої ролі та впливу на навчання здобувачів загальної середньої освіти, з'ясувано теоретичні засади та методичні аспекти впровадження практичних робіт у шкільному курсі географії, з'ясувано надзвичайну важливість впливу практичних робіт на розвиток навичок та пізнавальної активності здобувачів освіти. З'ясувано, що практичні роботи є необхідною складовою шкільного курсу географії, оскільки вони сприяють поглибленню знань учнів і розвитку їхніх практичних навичок; сприяють ефективнішому засвоєнню географічного матеріалу, оскільки вони допомагають здобувачам освіти побачити

і відчуті вивчені явища та процеси у реальному світі; використання сучасних інформаційних технологій, географічних інформаційних систем та геодезичного обладнання може значно підвищити ефективність практичних робіт та зробити їх цікавішими для здобувачів освіти; важливо враховувати індивідуальні особливості учнів при плануванні та проведенні практичних робіт, щоб забезпечити їхню максимальну користь і зацікавленість; практичні роботи можуть бути використані для розвитку критичного мислення, творчості та спроможності аналізу учнів, що є важливими компетенціями в сучасному освітньому процесі. Доведено, що практичні роботи в шкільному курсі географії мають суттєвий вплив на якість навчання учнів і сприяють їхньому розвитку як особистостей. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на вдосконаленні практик, впровадженні нових технологій, розробці міждисциплінарних підходів та пошуку шляхів залучення учнів до вирішення реальних географічних проблем. Впровадження практичних робіт у шкільний курс географії має значний потенціал для покращення якості навчання. Вони сприяють формуванню компетентних географічних знавців, які зможуть успішно використовувати свої знання у реальному житті. Надалі, впровадження та удосконалення практичних робіт вимагатиме постійного оновлення методик та інтеграції новітніх технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грома В. Д., Назаренко Т. Г. (2017) Практичні роботи та дослідження 9 клас. Харків: ВГ «Основа», 2017. 48 с.
2. Назаренко Т. Г. (2016) Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання). Х.: ВГ «Основа», 2016. 112 с.
3. Назаренко Т. Г. (2023) Викладання географії в умовах НУШ Педагогічний вісник Поділля, 3. С. 3-4.
4. Романова Н., Власенко Р. (2023) Підвищення мотивації до навчальної діяльності засобами музейної педагогіки (на прикладі Меморіально-мінералогічного музею імені В.Г.Бондарчука в Денишівському ліцеї). Освіта. Інноватика. Практика, Том 11, № 8. С. 58-66.
5. Топузов О.М., Надтока О.Ф., Вішнікіна Л.П., Доброскок А.С. (2014) Концепція географічної освіти в основній школі: проект. Інститут педагогіки НАПН України. Київ: Педагогічна думка. 30 с.
6. Слюта А.М. (2021) Методика навчання географії. Навчально-методичний посібник для студентів ЗВО спеціальності 014 Середня освіта (Географія). Чернігів: Десна Поліграф, 248 с.

7. Цифрова компетентність вчителя нової української школи – 2019 : збірник тез доповідей учасників Всеукраїнського науково-практичного семінару, м. Київ, 12 березня 2019 р. / за заг. ред. О. Овчарук. Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ, 108 с.

8. Яковлева В.А. Крищенко Т. (2016) Особливості розвитку творчих здібностей дітей шкільного віку. Гнозис. 2016. Вип. 36, С. 417-424.

9. Яковлева В. А., Власенко Р. П., Андрійчук Т. В. (2023) Методика навчання географії: інноваційні технології в процесі викладання географії у базовій та профільній школі. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія». 2023. №. 3. С. 111-117.

REFERENCES

1. Hroma V. D., Nazarenko T. H. (2017) *Praktychni roboty ta doslidzhennia 9 klas*. Kharkiv: VH «Osnova», 2017. 48 s.

2. Nazarenko T. H. (2016) *Metodyka navchannia heohrafii Ukrainy v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (osoblyvosti navchannia)*. Kharkiv: VH «Osnova», 2016. 112 s.

3. Nazarenko T. H. (2023) *Vykladannia heohrafii v umovakh NUSh Pedahohichnyi visnyk Podillia*, 3. S. 3-4.

4. Romanova N., Vlasenko R. (2023) *Pidvyshchennia motyvatsii do navchalnoi diialnosti zasobamy muzeinoi pedahohiky (na prykladi Memorialno-mineralohichnoho muzeiu imeni V.H.Bondarchuka v Denyshivskomu litsei)*. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, Tom 11, №8. S. 58-66.

5. Topuzov O.M., Nadtoka O.F., Vishnikina L.P., Dobroskok A.S. (2014) *Kontseptsiia heohrafichnoi osvity v osnovnii shkoli: proekt*. Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. Kyiv: Pedahohichna dumka. 30 s.

6. Sliuta A.M. (2021) *Metodyka navchannia heohrafii. Navchalno-metodychni posibnyk dlia studentiv ZVO spetsialnosti 014 Serednia osvita (Heohrafiia)*. Chernihiv: Desna Polihraf, 248 s.

7. Tsyfrova kompetentnist vchytelia novoi ukrainskoi shkoly – 2019 : zbirnyk tez dopovidei uchasnykiv Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru, m. Kyiv, 12 bereznia 2019 r. / za zah. red. O. Ovcharuk. Kyiv : Instytut informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy. Kyiv, 108 s.

8. Yakovleva V.A. Kryshchenko T. (2016) *Osoblyvosti rozvytku tvorchykh zdibnostei ditei shkilnoho viku*. Hnozys. 2016. Vyp. 36, S. 417-424.

9. Yakovleva V. A., Vlasenko R. P., Andriichuk T. V. (2023) *Metodyka navchannia heohrafii: innovatsiini tekhnolohii v protsesi vykladannia heohrafii u bazovii ta profilnii shkoli*. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriiia «Pedahohika. Psykholohiia»*. 2023. №. 3. S. 111-117.